

Træk af psykens samtidshistorie:

Om den bløde og hårde styring af det udviklende selv

Af Svend Brinkmann & Peter Triantafillou

Tegninger: Gert Hansen

Danmark konfronteres for tiden med en række sociale, økonomiske og politiske problemer. Danske arbejdspladser og velstand er kommet under pres fra en stadig mere internationaliseret økonomi, hvor kapital og produktion flytter til lande med den højeste konkurrenceevne. Kvaliteten af det danske uddannelsessystem ligger tilsyneladende på flere punkter under niveauet i forhold til lande vi "normalt sammenligner os med". Dette vil måske virke blokerende for landets konkurrenceevne. Danske børn og unge skal ikke blot uddanne sig selv til at kunne begå sig i det såkaldte videnssamfund, de skal også sikres en tryk opvækst, så de kan udvikle sig som socialt velfungerende mennesker. Selvom kriminaliteten i samfundet ikke generelt synes at være stigende, så bekymrer mange sig for, hvordan Danmark kan gøres mere sikkert og hvordan vold, røverier og andre forbrydelser kan bekæmpes. I dette til tider uoverskuelige billede af økonomiske, sociale og politiske problemer kan individet, familien og måske nærsamfundet virke som et helle, hvor vi mere eller mindre frit kan udfolde vores private interesser og værdier. Det indre, det personlige synes at være det sidste fristed for de mangfoldige pres og daglige bekymringer. Intet kunne dog være mere forkert.

Det indre, det personlige eller selvet er gennem de seneste godt hundrede år blevet gjort til genstand for et sandt bombardement af problematiseringer, undersøgelser og indsatser. Mens det tidligere især var religionen (kristendommen) som gav svar på sjælelige problemer, har det igennem de seneste

godt hundrede år især været psykiatrien, psykologien og senest en række selvbestaltede personlige vejledere, der har bidraget til at forstå og forbedre vores indre eller vores psyke. Psykiatrien og psykologien har forsøgt at kurere og forebygge psykiske sygdomme og manglende social tilpasning. Og de har i stigende grad søgt at understøtte og befordre udviklingen af et velfungerende og robust selv, der kan honorere de krav, omgivelserne stiller til den enkelte. Psykologien og især psykiatrien har lagt stor vægt på videnskabelighed. Diagnoser og behandlinger af psykiske sygdomme og diverse former for unormalitet er baseret på kontrollerbar viden, som er genereret gennem mange årtiers eksperimenter og undersøgelser. Dette ubestridelige faktum ændrer imidlertid ikke ved, at både psykiatrien og psykologien i deres mange udformninger er dybt prægede af bredere samfundsmæssige problemstillinger. Disse videnskabelige teorier og terapier er udviklet under indtryk af samfundsmæssige problemer som seksuel perversion, kriminalitet, arbejdsløshed, diverse kognitive dysfunktioner samt forskellige

former for manglende social tilpasning. Gennem det seneste årti eller to har Danmark ligesom en række andre samfund oplevet en hastig vækst i diverse nyreligiøse retninger, ledelsesteknikker og selvhjælpspraksisser, der har bidraget til at forstå og håndtere indre og personlige behov på nye måder (Haviv 2007, Brinkmann & Eriksen 2005). Nogle af disse praksisser har videnskabelige prætentioner, men de fleste så som coaching synes snarere at hente deres legitimitet i eksemplets magt.

Denne artikel belyser den rolle som psykens vidensformer og praksisser spiller for formuleringen og styringen af samfundsmæssige problemstillinger her ved begyndelsen af det 21. århundrede. Vores hovedargument er, at psykens vidensformer og praksisser spiller en ganske væsentlig rolle i de mange aktuelle politiske bestræbelser på at styre gennem individers, grupper, organisationers og sågar staters udvikling af sig selv. Artiklen skitserer indledningsvist, hvordan den normative fordring om selvudvikling gennem de seneste årtier er blevet stadig stærkere. Vi hæv-

der, at psykologien sammen med andre psy-vidensformer har været afgørende for at fremme denne udvikling. Derpå beskrives nogle overordnede forandringer af stat og marked, som især har betydet, at sociale logikker (solidaritet og forsikring) i stigende grad forskydes til fordel for konkurrence-logikker, der indebærer nogle stærke normative fordringer til selvets præstationer og konstante udvikling. Efterfølgende belyser vi, hvordan denne normative fordring til selvudvikling kommer til udtryk gennem to forskellige, men tæt forbundne styringsformer, nemlig en "blød", som især virker gennem det subjektive og det indre, og en "hård", som især virker gennem det objektive og det ydre. Artiklen afsluttes ved at skitsere dels nogle mulige politiske perspektiver og dels behovet for yderligere forskning indenfor området.

STYRING AF DET UDVIKENDE SELV

Enhver stat må for at opretholde sig selv operere via bestemte styreformere, der på forskellig vis griber ind i individernes liv, og de moderne liberale demokratier har i høj grad fungeret gennem styring af borgernes selvstyring. På det helt generelle niveau har det været fremført, at førmoderne samfund anskuede borgerne som suverænenes undersåtter, mens moderne industrisamfund især så borgerne som arbejdere, hvorimod borgere i de aktuelle forbrugersamfund i vid grad anskues som både arbejdskraft og som forbrugere (Langman 2003). Mere konkret er der i dag stærke forventninger til, at borgerne er indstillet på livslang udvikling, læring og omstilling – ikke mindst af de efterspurgte kompetencer, hvoraf flere af de vigtigste er personlige, sociale og emotionelle. Nikolas Rose (1996) har beskrevet, hvordan psykens videnskaber og teknikker (psykologi, psykiatri, psykoterapi, psykoanalyse) – som han under et kalder *psykomplekset* – har spillet en hovedrolle i de liberale demokratiers udøvelse af politisk magt. Psykens videnskaber har siden midten af det nittende århundrede leveret teknikker og viden, som har kunnet hjælpe til organisering af menneskers hverdagsliv i overensstemmelse med det autonome selvs

etik. Denne etik er baseret på et normativt ideal, der ser det velfungerende individ som udviklingsorienteret, selvforvaltende og ansvarstagende. Roses studier viser, at psykomplekset således langt fra har holdt sig til at håndtere syge og unormale borgere, men i høj – og stigende – grad har leveret viden, terapier, teknikker og ikke mindst normer til styringen af de sunde og normale borgere.

Psykologiens teknikker har ændret karakter fra det gamle industrisamfund til det nye videns- eller forbrugersamfund: Fra hvad man kan kalde "identitetsstabiliserende" teknikker i pædagogik og arbejdsliv (i industrisamfundet) til "udviklingsorienterede" og "fleksibiliserende" teknikker (i videnssamfundet). Der er ikke tale om, at psykologien er en passiv afspejling af "samfundet" (fx en slags ideologi, der afspejler samfundets grundlæggende økonomiske indretning, som i visse typer marxistisk analyse), for psykologien har selv aktivt leveret teknikker og praksisser til opretholdelse og udvikling af samfundet. Ud fra vores perspektiv vil man sige, at psykologien ikke blot opdager fakta om mennesker, men skaber mennesker i sit billede, idet mennesker kan forstå sig selv og agere ud fra den viden, som psykologien producerer om dem (Hacking 1986). Via bestemte "looping effekter", hvor de videnskabeligt udviklede kategorier enten anvendes af mennesker selv (fx "jeg har høj læringskompetence men lavt selvværd") eller tilskrives os af andre ("du har en IQ på under 75 og kan derfor ikke blive officer") påvirker den psykologiske viden sit eget genstandsfelt. Fremvæksten af diskursen om "det kompetente barn" har fx præget dagligdagens praksisser med børn i børnehaver, familier og skoler. Børn iscenesættes i højere grad end tidligere som myndige, selvstændige og kompetente aktører. Diskursen om det kompetente barn opstod på baggrund af en række fund i udviklingspsykologien, hvor det viste sig, at spædbørn i højere grad end tidligere antaget har en veludviklet forståelse af deres fysiske og sociale omverden (jf. fx Daniel Sterns arbejder), og disse fund er siden populariseret (jf. fx Jesper Juuls bøger), generaliseret og emigreret til for-

skellige praksisser, hvor de bl.a. har legitimeret en pædagogik, der bygger på børns autonomi. Et tilsyneladende enkelt og uskyldigt eksempel er, at børn i nogle daginstitutioner i dag selv må afgøre, hvornår de skal spise. Børnehaven Mælkebøtten skriver således på deres hjemmeside:

I børnehaven har vi ikke faste spisetider, men børnene må selv bestemme hvornår de vil spise. Vi forsøger sammen med børnene at gøre hverdagen så fleksibel som muligt, og det må vi gøre sammen med børnene ved, at børnene selv har indflydelse på hvordan hverdagen ser ud, med flere valgmuligheder for det enkelte barn i hverdagen.

Når hverdagen bliver *fleksibel*, bliver børnene det også: De skal have *indflydelse* og *valgmuligheder*. Når individer gennem psykologisk viden (fx om det kompetente barn) subjektiveres på nye måder, da får vi igen brug for ny psykologisk viden om de nye tilværelsesmuligheder og problemer, der opstår. I forhold til diskursen om "kompetente børn" er et synspunkt fx, at denne diskurs og dens praksisformer i sig selv producerer asociale, urolige og selvoptagne børn (Ringsmose 2001), hvilket så igen kalder på udvikling af nye psykologiske interventionsformer og psykofarmaka. Populært sagt: Psykologien er medvirkende årsag til de problemer, den skal behandle.

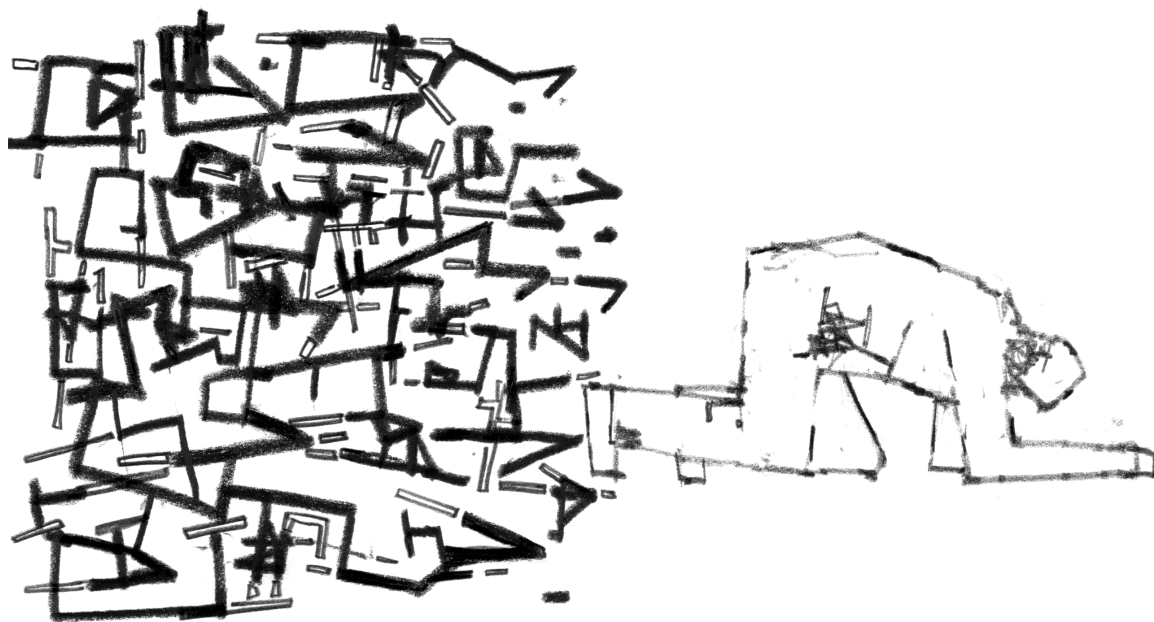
TRANSFORMATIONER AF DEN DANSKE STAT OG SAMFUND

En statslig hovedopgave i forbindelse med samfundets overlevelse og reproduktion af sig selv er at gøre individer til borgere. Dette involverer nødvendigvis subjektivering – altså at mennesker skal gøres til subjekter, der handler og påtager sig ansvar for disse handlinger i henhold til samfundets skiftende love og normer. I moderne nationalstater som den danske sker dette gennem forskellige politikområder som *retspolitik*, der skaber "omvandrede legemer udstyret med de basale friheder" (Pedersen 2006: 89), *pædagogik og uddannelsespolitik*, der har som mål at skabe "fælles sindelag hos alle individer" (ibid: 89), samt *social- og arbejdsmarkeds-*

politik, der via socialt arbejde i moderne velfærdssamfund som det danske er optaget af at gøre individer selvansvarlige.

Ifølge Ove Kaj Pedersens (2006) historiske skitse har den danske stat gennemløbet tre faser i løbet af de seneste ca. 160 år. Fra 1840'erne og til tiden omkring Anden Verdenskrig kan man tale om den *retsdannende* stat, hvor der var fokus på afgrænsning af statens suverænitetsområde og sikring af statens autoritet. Dette er *disciplinerings* fase, idet det enkelte menneske skulle disciplineres til at blive loyal "undersåt" (Pedersen 2006: 94; se også Langman 2003). Fra Anden Verdenskrig og til 1980'erne kan man tale om *velfærdsstaten*, der i modsætning til tidligere får som primær opgave at disciplinere til demokratisk deltagelse. I pædagogikken skabes en række psykologisk inspirerede reform- og erfaringspædagogikker, der disciplinerer til medbestemmelse gennem selvrealisering (Nielsen 2005). Derfor kalder Pedersen denne fase for *medbestemmelsens* fase. Med folkeskoleloven i 1975 underordnedes kundskabstitlegnelsen for første gang den enkelte elevs alsidige udvikling (der i 1993-lovens §1 endda blev udvidet til den "enkelte elevs alsidige *personlige* udvikling"), og det kristne livsgrundlag, der tidligere havde været skrevet ind i loven, blev afløst af et krav om åndsfrihed og demokrati i skolen (Winther-Jensen 2007: 27).

Den tredje fase hviler på kompetencedannelse som pædagogisk program, og Pedersen omtaler den som *faglighedens* fase. Denne fase er begyndt i løbet af de seneste tyve år og pågår stadig, og centralt for den er transformationen fra velfærdsstat til konkurrencestat. Mens velfærdsstaten fordrede selvrealisering som middel til demokrati, forpligter konkurrencestaten først og fremmest til "arbejde, arbejdsdygtighed og arbejdsformåen." (Pedersen 2006: 96). Det er ikke mindst den meget omtalte "trussel fra globaliseringen", der har fået politikere og (især økonomiske) eksperter til at argumentere for nødvendigheden af at velfærdsstaten afløses af konkurrencestaten. Selvom velfærd stadig er et politisk mål i konkurrencestaten, bliver dette underordnet målet om at klare

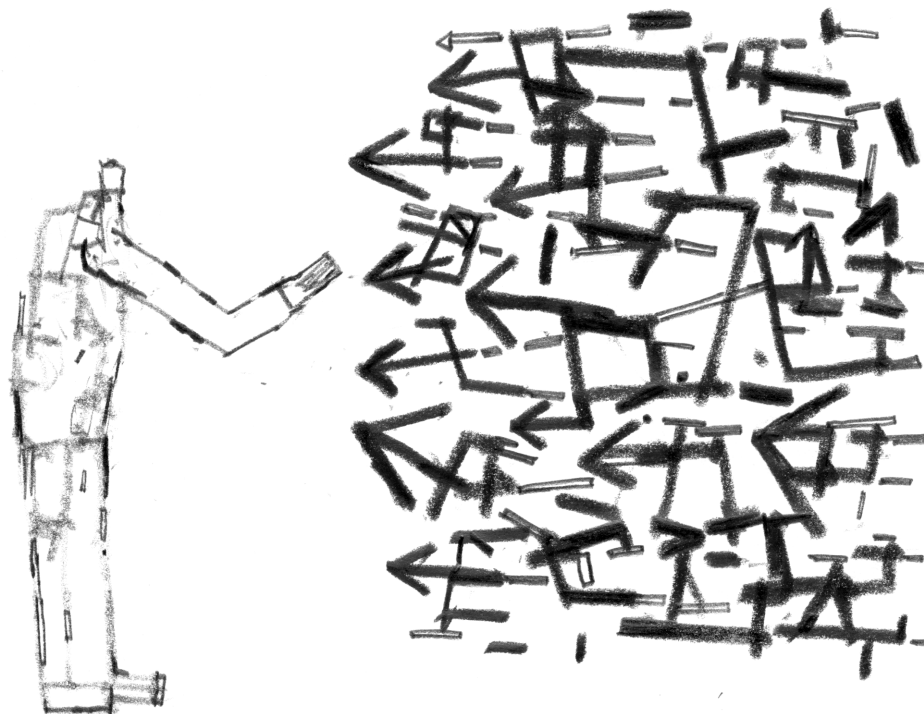

sig i konkurrencen med andre stater om alt fra tiltrækning af investeringer, over andele af eksportmarkederne til udvikling og fastholdelse af kloge hoveder. Statslige opgaver praktiseres i stigende grad som var den en virksomhed, og en markedsøkonomisk tænkning kommer til at præge en lang række politikområder. Stater sammenligner sig med hinanden i PISA-undersøgelser og kompetenceregnskaber, hvorfor det vækker betydeligt gehør, når et statsligt *Globaliseringsråd* eksempelvis udtaler sig om, hvordan folkeskolen kan bidrage til at gøre Danmark til et førende vækst-, viden- og iværksættersamfund (Winther-Jensen 2007: 42).

I konkurrencestaten er den vigtigste værdi blevet pligten til at arbejde. At være en rigtig borger forbindes i stigende grad med at deltage på arbejdsmarkedet eller at gøre sig parat hertil gennem uddannelse, livslang læring eller om nødvendigt tvungen aktivering. Hvis ikke alle arbejder, taber staten den globale konkurrence om vækst, velstand og velfærd. Forudsætningen for at alle kan arbejde – og dermed øge statens konkurrenceevne – er reformer af undervisningssystemet (bl.a. som foreslået af Globaliseringsrådet, der ønsker at give eleverne de nødvendige kompetencer), strammere krav om aktivering, efterud-

dannelse, livslang læring samt ændringer i skattesystemet, der skal få mennesker til at arbejde mere og blive længere på arbejdsmarkedet (Pedersen 2006: 97). I modsætning til velfærdsstaten, der var *kom-penserende*, og især satte sit sociale apparat i gang, når mennesker ikke af egen kraft kunne blive en del af fællesskabet, er konkurrencestaten *investerende*, og søger at knytte den enkelte til fællesskabet via vedkommendes kompetencer og arbejdsdygtighed. Staten investerer i den enkeltes kompetenceudvikling, og forventer at få noget igen – ”noget for noget” som parolen lyder – hvorfor borgerne mødes med en pligt til at arbejde og bidrage til fællesskabet og den nok så omtalte ”sociale sammenhængskraft”.

Tematiseringen af ”globaliseringen” og dens ”trussel/udfordring” og den danske stats begyndende ændring fra velfærds- til konkurrencestat spiller mere eller mindre direkte sammen med ændringer i enkeltpersoners liv, værdier og livsplanlægning. Ifølge en række epokalt anlagte samfundsvidenskabelige diagnoser er konkurrencestaten ledsaget af fremvæksten af et ”videnssamfund” eller et ”forbrugersamfund”. Mange makrosociologer er optaget af at forstå overgangen fra produktionssamfundets kapitalisme til den såkaldt ”nye kapi-

talisme" (Sennett 2006) eller "netværkskapitalisme" (Boltanski og Chiapello 2005). I dag, hævdes det, er industrisamfundets fokus på standardisering afløst af et behov for fleksibilitet – af produktion, arbejde, uddannelse og personligheder. Psykologer og pædagoger taler eksempelvis ikke længere så ofte om *indlæring*, der signalerer noget passivt og modtagende, men om *læring*, og læringsdiskursen er med til at subjektivere den lærende som aktiv, undersøgende, innovativ og selvudviklende. Læring er derfor i den aktuelle læringsdiskurs relativt "ustandardiseret", og der opereres med en flerhed af "læringsstile" og "læringsstrategier". Den efterspurgte medarbejder er ikke længere den standardiserede, kvalificerede person, men derimod en, der har "lyst til faglig og personlig udvikling", som den slidte frase i stillingsannoncerne meddeler. Vi har personligheden med på arbejde i det Illouz (2007) har døbt "den emotionelle kapitalisme", hvor emotionelle og økonomiske diskurser gensidigt former hinanden.

Ulrick Bech påpeger, at der i dag hersker en udbredt opfattelse af, at man ikke kan regne med fremtiden (Beck 2000). Den eftertragtede uddannelse kan vise sig at være forældet, når eksamensbeviset er opnået, og virksomheder og organisationer

må tilpasse sig et foranderligt marked, hvorfor den vigtigste kompetence – eller "metakompetence" – for mennesker under den nye kapitalismes vilkår bliver at forholde sig til sig selv som kompetence (Bovbjerg 2005). Som subjekt anspores vi derfor til at se os selv som permanent udviklingspotentiale, som det er muligt at erkende og "arbejde med" i markedsegnete retninger. Denne anskuelse af det enkelte menneske som kompetent, selvledende og frit vælgende indebærer en normativ fordring, som ikke bare kan fravælges. Anthony Giddens har sat den normative fordring på spidsen med slagordet: "vi har ikke andet valg end at vælge" (Giddens 1996: 100). De mange forsøg på at anspore borgerne til permanent selvudvikling og selvrealisering er således strategisk relateret til såvel projektet om at skabe en konkurrencestat, der fordrer kompetente, selvledende iværksættere, til projektet om at skabe et forbrugersamfund, hvis eksistens er betinget af individer, som kan foretage velinformerede valg i et marked af produkter og services og hvis holdning til tilværelsen følgelig skal forstås i forbrugsnarere end ejerskabstermer. Det er på denne baggrund, at Axel Honneth (2004) for nylig har hævdet, at mens forestillingen om selvrealisering i 1960'erne var frigø-

rende, er den i dag forvandlet til en institutionel og normativ fordring, der fungerer som produktivkraft i den kapitalistiske forbrugerøkonomi. Selvrealisering kan ikke længere opfattes som en *modstand* mod "systemet", men er blevet *legitimationsgrundlag* for systemet.

BLØDE OG HÅRDE STYRINGSFORMER

Psykologisk viden, praksisser og teknikker anvendes til at udvikle kompetente individer, der skal kunne begå sig i en konkurrencestat og på et forbrugsorienteret marked. Forventningen om at borgere, grupper, organisationer og virksomheder konstant udvikler sig selv med henblik på at kunne begå sig i det tidlige 21. århundrede er ledsaget af et væld af mere eller mindre nye styringsværktøjer, -teknikker og -praksisser. Overordnet kan man skelne mellem forskellige, men oftest tæt forbundne, styringsformer, nemlig de bløde og de hårde.

De *bløde styringsformer* omfatter selvudvikling, selvværd, anerkendelse, kreativitet og innovation. Den bløde styring virker gennem subjektivering og selvets indre, idet man forsøger at påvirke selvets kvalitet og udvikling. Substansen af dette selv kan omfatte alt lige fra borgere, grupper, organisationer og virksomheder, og dets indre kan omfatte psyken, sjælen, det mentale, organisationsånden, værdisættet, virksomhedsmissionen mv. Den bløde formulering og styring af samfundsmæssige problemstillinger har rødder i 1960'ernes modkultur og afspejles især i den humanistiske psykologis teorier om selvrealisering, i erfaringspædagogik, projektarbejde og ansvar for egen læring, og i arbejdslivets indførelse af selvstyrende teams, uddelegering af ansvar, flade strukturer og brug af personlighedsudviklende kurser. Ofte trækker denne diskurs på et nyreligiøst sprog, der handler om realisering af et indre selvs potentialer (Haviv 2007), men andre gange trækker diskursen på videnskabelige tankegange om mange intelligenser og kompetencer, flow og højdepunktsoplevelser – fx inden for det voksende paradigme kendt som "positiv psykologi".

I den bløde styring pålægges individer bestemte relationer til sig selv, hvor det handler om at erkende og udvikle mere eller mindre skjulte sider af selvet og personligheden. Stort set samtlige af disse temaer blev udforsket af den humanistiske psykologi fra ca. 1950-70, der forstod selvrealisering som en individuel udviklingsproces, hvor man bliver den, men egentlig altid har været – men på undertrykt vis. De centrale personer i udviklingen af humanistisk psykologi var Abraham Maslow og Carl Rogers. Grundtanken hos humanisterne var, at menneskelige problemer skyldes, at man ikke er sig selv (Illouz 2007: 45). Den psykologiske medicin bliver således at hjælpe individer til at *blive* sig selv. I dag er mange af hverdagslivets praksisser organiseret i overensstemmelse med den humanistiske psykologis anbefalinger, hvilket i Danmark fx ses i mellem-menneskelige møder mellem lærer og elev (Nielsen 2005), leder og medarbejder samt sagsbehandler og borger.

Selvom den humanistiske psykologi i dag er marginaliseret af navn, er den stadig meget levende af gavn. Den har sat aftryk i flere indflydelsesrige nyhumanistiske forgreninger af psykologien, herunder den såkaldt positive psykologi. Den positive psykologi er udviklet i løbet af kun ca. 10 år og er blevet et af de hastigst voksende felter i psykologien. Den søger at adskille sig fra det fokus på menneskelige problemer og lidelser, som hidtil har præget store dele af psykologien, og den vil rehabilitere studiet af positive oplevelser, positive individuelle karakteristika samt positive institutioner og fællesskaber. Ifølge Berlingske Tidendes erhvervsavis, *Business.dk*, står den positive psykologi for at gøre sit indtog i erhvervslivet på linje med effektiviseringsværktøjet Lean, og et forskningscenter (Universe Research Lab) er netop etableret i Danmark for 37 millioner kr. til at forske i den positive psykologis betydning for ledelse, uddannelse og innovation (*Business.dk*, 26.07.07). Den positive psykologis budskab er, at man ikke bliver lykkelig af at arbejde med noget, man er mindre god til, men kun ved at fokusere på det, man er meget god til.

De *hårde styringsformer* omfatter tests,

evaluering, resultatmåling og evidens. Den hårde styring virker gennem objektivering og selvets ydre, idet man forsøger at styre ved at definere og beregne kvantitative mål for selvets udvikling. Substansen af den hårde styrings selv kan ligesom den bløde styring omfatte alt lige fra borgere, grupper, organisationer og virksomheder. Det ydre kan omfatte erhvervsevne (Matchgruppe), eksamenskarakterer, intelligensscore, antal beståede eksaminer per lærerårsværk, antallet af operationer per krone, brugertilfredshedsrater, profitrater mv. Det seneste årti eller to er brugen af hårde styringsteknikker vokset voldsomt. Det drejer sig om kontraktstyring, økonomistyring, balanced score card, evaluering, resultatmåling, brugertilfredsundersøgelser, benchmarking og evidensbaseret sundheds-, uddannelses- og socialpolitik, der sætter mål for selvets præstation og progression. Tælleregimet og den hårde styring er ikke kun rettet mod borgere, grupper og organisationer, men også nationale økonomier og stater. Op gennem 1990'erne er der således sket en voldsom forøgelse og spredning i anvendelsen af stadig mere detaljerede internationale sammenligninger af OECD- og EU-landenes økonomiske præstationer med henblik på at identificere de "bedste" eller "rigtige" politikker, der virker befordrende herpå. Selvom uddannelses-, sundheds-, arbejdsmarkeds-, og socialpolitik stadig i hovedsagen er et anliggende for nationalt valgte regeringer, bliver disse i stigende grad påvirket af anbefalinger og sammenlignende analyser og rapporter som produceres i en stadig strøm i Paris (OECD) og Bruxelles (EU Kommissionen).

De mange nye måle- eller tælleregimer er af visse kritiske røster blevet set som et udtryk for øget centralisering grænsende til sovjetisk styring, som bidrager til at kvæle rummet for selvstyring og selvudvikling. Dette er dog en yderst problematisk, hvis ikke direkte fejlagtig, kritik. På den ene side er fremvæksten af de mange nye krav til resultatmåling, som er introduceret indenfor de offentlige ydelser, uden tvivl udtryk for et forsøg fra politisk side at kontrollere, at skattekrone bliver anvendt så effektivt som muligt, dvs.

at man får så meget uddannelse, sundhed, velfærd, miljø osv. for pengene. På den anden side er der i modsætning til de socialistiske planøkonomier hverken tale om faste og absolutte produktionsmål, der helt præcist skal realiseres år efter år eller om at det udelukkende er staten, der ønsker og definerer målene. I stedet er der tale om dynamiske og relative mål, der fordrer, at det selv, hvis aktiviteter er genstand for målingen, hele tiden ansøres til at forbedre sin indsats og sammenligner denne med tilsvarende selv(-er) - så som andre kommuner, socialforvaltninger, skoler, hospitaler. Derudover fastsættes målene ofte lokalt af kommuner, institutioner og kollegiale netværk selv, enten for at sikre sig mod at blive påduttet centralt definerede og ofte ikke særligt anvendelige mål, eller for at få værdsat væsentlige aktiviteter, som ellers ville blive overset og måske ikke anset som værdige til at modtage offentlige bevillinger.

Selvom den bløde og den hårde styring på nogle områder ser ud til at stå i et indbyrdes modsætningsforhold, er de således grundlæggende gensidigt understøttende. Begge sætter selvets udvikling og dets evne til selv at sætte mål for fremtidige forbedringer af egne præstationer i centrum. Begge indeholder en central eksistentiel udfordring for selvet, der på den ene side skal "være sig selv" (f.eks. når jobsøgeren skal identificere sine "kernekompetencer", den coachede sine "livsmål" eller virksomheden sit "sande værdigrundlag") og på den anden side skal være i konstant udvikling og sætte nye (målbare) mål for sig selv.

AFSLUTNING: PSYKENS ROLLE I FREMTIDENS STYRING AF SAMFUNDSMÆSSIGE PROBLEMSTILLINGER?

Et anekdotisk eksempel kan afslutningsvis illustrere, hvor dominerende normen om selvudvikling er blevet her ved starten af det 21. århundrede. For ikke længe siden var der i radioens P1 en udsendelse, hvor temaet var aktivering af arbejdsløse. Som nævnt må ingen stå udenfor arbejdsmarkedet i konkurrencestaten, og en kommunal aktiveringskonsulent fremførte det

synspunkt, at i en tid med næsten fuld beskæftigelse, var det meget vanskeligt at få restgruppen i arbejde. Restgruppen består af hjemløse, alkoholikere og andre ”utilpassede eksistenser”. Som svar på, hvorfor det er svært at få denne gruppe i arbejde, svarede konsulenten, at det skyldes, at individerne mangler så meget. Citeret efter hukommelsen var synspunktet at ”de for det første mangler selvtillid og for det andet tænder!” Der er mindst to interessante ting ved dette eksempel. For det første anskuer den psykologiske diskurs personens egenskaber som diskrete egenskaber ved selvet, som det er muligt at målrette en indsats imod. Selvtillid og tænder kan derfor nævnes som ligestillede objekter i en og samme sætning. For det andet ser vi, hvordan et problem, som man tidligere ville have anskuet som socialt eller samfundsmæssigt, i dag angribes som et individualpsykologisk problem. Manglende kontakt med arbejdsmarkedet opfattes som et udtryk for manglende selvtillid. Løsningen er derfor ikke at ændre de sociale betingelser, hvorunder mennesker lever, men at ændre menneskers selv via personlig udvikling og derigennem skabe selvtillid og udvikle de kompetencer, som konkurrencestaten efterspørger. Vejen til konkurrencestatens ideal om *det præsterende menneske* går stadig gennem *det selvudviklende menneske*, omend målet for selvudvikling nu er præstationer og målsætninger, der ikke blot leder til personlig velvære og succes, men også er en betingelse for at sikre vækst i bruttonationalprodukt og virksomhedsprofit.

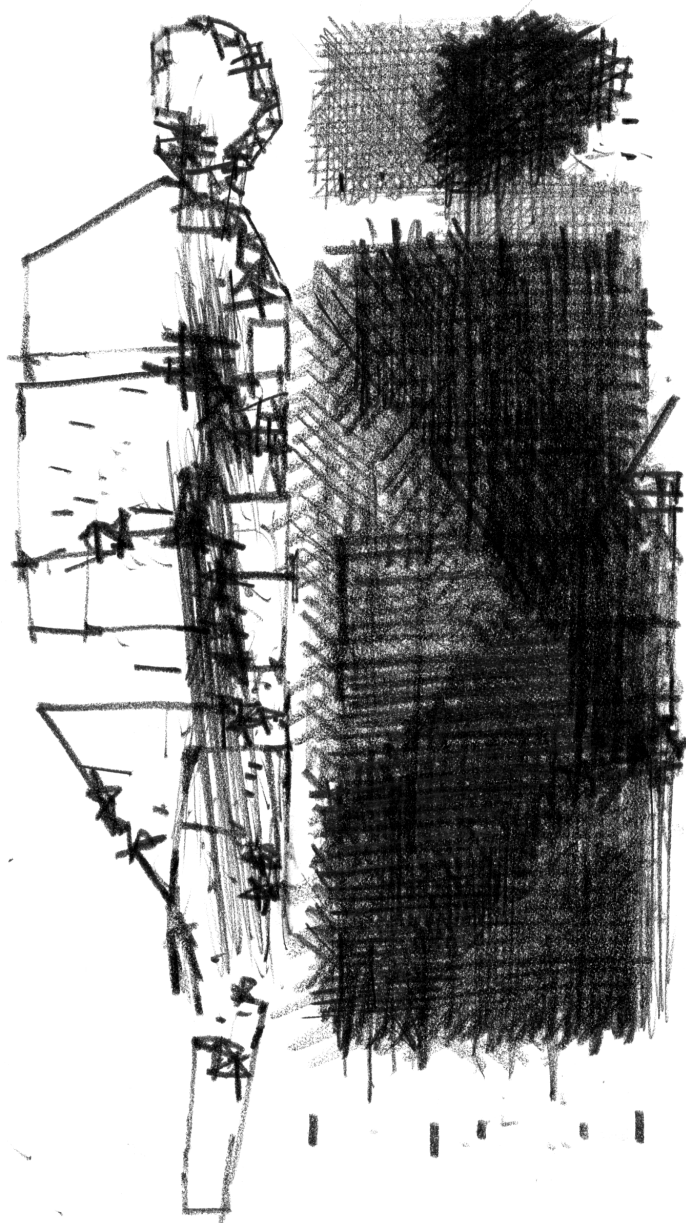
De aktuelle samfundsmæssige udviklingslinjer peger på, at psy-videnskaberne stadig – og måske i stadigt *stigende* grad – mobiliseres indenfor pædagogik, arbejdsliv, privatliv, behandling af syge og kriminelle til at opdage og styre samfundsmæssige problemer gennem både hårde objektiverende og bløde subjektiverende tiltag overfor individer. Samtlige disse områder gennemgår i disse år forskellige former for psykologisering på nye og ofte modstridende måder. Aktuelt ses både en tendens til øget opmærksomhed på menneskets neurologi og biologi som relevant til en forståelse og styring af sindet, men også en modsat tendens til øget udbredelse af ikke-videnskabelige sjælelige praksisser som coaching, meditation og healing.

Den førstnævnte tendens hænger bl.a. sammen med den øgede viden om hjernen og menneskets genetik og genernes sammenhæng med forskellige mentale egenskaber. Samfundsforskningen er først nu begyndt at belyse, hvad der sker med mennesker, når de begynder at forstå sig selv og deres tilværelse i begreber hentet fra de neurobiologiske og genetiske videnskaber (se fx Rose 2007). Vil vi fremover forstå os selv og hinanden som ”neurokemiske selver”, der kan ”arbejde med sig selv” ud fra viden om individets genetiske make-up og neurologi? Vil psykofarmaka i stigende grad blive anvendt, ikke blot til behandling af psykiske lidelser, men også til at gøre såkaldt normale mennesker endnu mere intelligente, produktive og kreative? Og vil dette repræsentere en ny form for objektivering, der reducerer menneskers identitet til deres ”objektive” biopsykologiske egenskaber, eller giver det omvendt mulighed for at befri sig fra de subjektiveringspraksisser, der i et par århundreder har bundet menneskers identitet til deres indre selv?

Den sidstnævnte tendens er måske endnu mere kompleks og svært forståelig. Der mangler analyser af, hvordan de mange ikke-videnskabelige praksisser til erkendelse, regulering og udvikling af sjælelige egenskaber spiller sammen med mere videnskabeligt baseret psykologisk viden. Der mangler også studier af de konkrete samspil mellem bløde og hårde styringsformer i formningen og håndteringen af sociale problematikker i det danske samfund. Selvom vi i denne artikel og i bogen *Psykens historier i Danmark* (se Brinkmann & Triantafillou, 2008) har indledt en kortlægning af psykens og psy-videnskabernes historie i Danmark, er der stadig behov for yderligere analyser. Vi håber, at de præsenterede analyser kan anspore til yderligere undersøgelser af de måder, hvorpå viden om psyken anvendes til at formulere og håndtere samfundsmæssige problematikker og udvikle selvet i en mangfoldighed af sociale sammenhænge.

Svend Brinkmann er professor ved Inst. f. Kommunikation, Aalborg Universitet.

Peter Triantafillou er lektor ved Inst. f. Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet.

Referencer

- Beck, Ulrich (2000) *Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Boltanski, Luc & Chiapello, Eve (2005) *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.
- Bovbjerg, Kirsten Marie (2005) 'Selvrealisering i arbejdslivet' i: S. Brinkmann og C. Eriksen (red.) *Selvrealisering – kritiske diskussioner af en grænseløs udviklingskultur*. Århus: Forlaget Klim: 15-39.
- Brinkmann, Svend & Eriksen, Cecilie (red.) (2005) *Selvrealisering – kritiske diskussioner af en grænseløs udviklingskultur*. Århus: Klim.
- Brinkmann, Svend & Triantafillou, Peter (red.) (2008) *Psykens historier i Danmark – om forståelsen og styringen af sjælelivet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Giddens, Anthony (1996) *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hacking, Ian (1986) 'Making Up People' i: T.C. Heller, M. Sosna, og D. Wellbery (red.) *Reconstructing Individualism*. Stanford: Stanford University Press: 222-236.
- Haviv, Joel (red.) (2007) *Medarbejder eller modarbejder – religion i moderne arbejdsliv*. Århus: Klim.
- Honneth, Axel (2004) 'Organized self-realization', *European Journal of Social Theory*, 7: 463-478.
- Illouz, Eva (2007) *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Langman, Lauren (2003) 'From subject to citizen to consumer: Embodiment and the mediation of hegemony' i: R.H. Brown (red.) *Politics of Selfhood: Bodies and Identities in Global Capitalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press: 167-188.
- Nielsen, Klaus (2005) 'Frelserpædagogik og selvrealisering - moderne bekendelsesformer i dansk pædagogik' i: S. Brinkmann og C. Eriksen (red.) *Selvrealisering – kritiske diskussioner af en grænseløs udviklingskultur*. Århus: Forlaget Klim: 65-88.
- Pedersen, Ove Kaj (2006) 'Velfærdsrapporten som tidsbillede: Et essay om disciplinering til individualitet', *Kritik*, 179: 87-99.
- Ringsmose, Carsten (2001) *Det naive barnesyns fallit: En kritik af myter og illusioner om børns udvikling i hjem, daginstitution og skole*. Frederikshavn: Dafolo.
- Rose, Nikolas (1996) *Inventing Our Selves: Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas (2007) *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Sennett, Richard (2006) *The Culture of the New Capitalism*. New Haven: Yale University Press.
- Winther-Jensen, Thyge (2007) 'Grundskolen i Danmark 1814-2005: Reformen, politik og lovgivning' i: K. Jensen og N. Rosendal Jensen (red.) *Staten og den institutionelle pædagogik – Pædagogisk sociologi I*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.